
PARTIZANŲ FOTOGRAFIJA

AUKŠTAITIJOJE

Romas Kaunietis

Knygų „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“ sudarytojas

Paskutiniu metu nemažai išleista knygų, kuriose užrašyti daugelio Lietuvos laisvės kovotojų prisiminimai, iš kurių galima susidaryti gana tikrovišką anų dienų kruvinos kovos vaizdą. Tačiau prisiminimai po daugelio metų dažniausiai esti subjektyvūs, nes žmogaus atmintyje lieka tai, kas jam buvo brangu, skaudu ar svarbu. Autentiškos fotografijos padeda susidaryti tikrąjį vaizdą. Apie tai pratarmėje kalba ir nuotraukų albumo apie Rokiškio krašto laisvės kovotojus sudarytojas Algis Kazulėnas: „Partizaniškos fotografijos – labai svarbus istorinis dokumentas, liudijantis masinį ginkluotą pasipriešinimą. Reikia dėkoti partizanų vadams už tai, kad jie suprato ir fiksavo savo kasdienybę“¹. Tai buvo be galo pavojinga, net pragaištinga: fotografijoms patekus į represinių struktūrų rankas, daugeliui įsiamžinusiųjų tose nuotraukose, grėsė Sibiru ir lageriais.

Kaip pažymėta LGGRTC išleistame partizanų nuotraukų albume „Už laisvę ir tėvynę“, 1944–1946 metais partizanai fotografuotiis vengė, todėl to laikotarpio nuotraukų praktiškai nėra. 1946 m. keitėsi veiklos taktika, prioritetu tapo konspiracija, smulkėjo būriai. Paradoksalu, bet būtent beveik tuo pat metu pastebimai padaugėjo nuotraukų, ypač nuo 1947 metų. Buvo fotografuojami vadų sąskrydžiai, susitikimai. Fotografavosi tiek vadai, tiek eiliniai partizanai, ryšininkai. Ypač mėgo su partizanais įsiamžinti jų kovos ištikimiausios draugės, seserys, kurių broliai, sužadėtiniai tuo metu kovojo partizanų gretose.

Kiek teko kalbėtis su išlikusiais gyvaisiais laisvės kovotojais, fotografuotiis tapo viena iš jų liūdno ir skurdaus gyvenimo pramogų. Fotografuodavosi su ginklais ir be jų, kai kuriose nuotraukose imituojamos kautynės, kitose – vienas iš savųjų aprengtas stribo „šimtasiūle“, kepurėn įsegta raudona penkiakampė žvaigždė, o kiti stovi apsupę jį iš visų pusių, į jį nukreipę ginklus. Panevėžio Žaliosios girioje buvo toks partizanas Ju-

¹ *Rokiškio krašto laisvės kovotojai*, sudarytojas ir teksto autorius A. K a z u l ė n a s, leidykla „Atkula“, Vilnius, 2005, p. 5.

lius Stakė-Chomkė, kuris mėgo fotografuoti krūtinę apsisegiojęs rusiškais ordinais ir medaliais, rasta pas nušautus rusų enkavedistus. Jis buvo kilęs iš Aukštuolių kaimo nuo Karsakiškio, visi jį vadino žydu, nes nešiojo ilgą barzdą. Turiu vieną nuotrauką, kurioje partizanai molėtiškiai žiemos metu, iš sniego nusilipdę didžiulį Stalino biustą, sėdi aplink jį.

Čekistai taip pat labai mėgo fotografuoti partizanus, tik nušautus ir visaip išniekintus. Bet pašaliniam to daryti neleido, buvo griežtai uždrausta fotografuoti žuvusiųjų kūnus. Kartais kai kas surizikuodavo ir labai atsargiai „iš po skverno“ pro šalį eidamas slapčia nuspausdavo fotoaparato „knipsiuką“. Vienas tokių savo galva rizikavusių fotografų – kupiškėnas Steponas Martinonis iš Šalnakundžių kaimo. Tokiu būdu fotografuotą jo vieną nuotrauką turiu ir aš. Martinonis šiuo metu gyvena Kupiškyje.

Keliaudamas po Lietuvą ir užrašinėdamas laisvės kovotojų prisiminimus, kartu domėjaisi ir partizanų nuotrukomis. Mano tikslas buvo gautas nuotraukas perfotografuoti, o originalus gražinti tiems, iš kurių buvau paėmęs. Gerai žinojau, kad didžiąją daugumą okupantų draudžiamų lietuviškų raštų, knygų, o taip pat ir nuotraukų, iki šių dienų išsaugojo tik paprasti eiliniai žmonės, visas šis nacionalinis turtas archyvuose, muziejuose buvo beatodairiškai sunaikintas. Palyginti labai maža dalis partizanų nuotraukų išliko valdiškose institucijose, nors jų čekistai savo archyvuose turėjo prisikauptę tūkstančius.

Pokario metų partizanų nuotraukas bei neigiamus žmonės išlaikė gerai užsandarintuose induose: stiklainiuose, buteliuose, pakasė juos kur nors gryčios palangėje, po slenksčiu, kad po daugelio metų nesunkiai būtų galima rasti. Kiek žinau, metaliniuose bidonuose užkastos nuotraukos išsilaikė blogai, nes per daugelį metų metalą praėdė rūdys, į vidų pateko drėgmė, jie išsandarino ir viduje viskas sugedo nebepataisomai.

Vienas žmogus čia, Panevėžio rajone, nemažai partizanų nuotraukų išlaikė paprasčiausioje pušinėje smalingoje kaladėje, numestoje ant kiemo tarp kitų kaladžių. Ta kaladė buvo perskelta pusiau, viduje išskaptuota tuštuma, ten gerai supakuotos ir sudėtos nuotraukos, o kaladės abi dalys sukaltos didžiuliais vinimis. Žmogus pasakojo, kad buvo įskūstas ir sribai darė krata. Išvertė visą gryčią, nuo sienų nuplėšė visus popierius, bet jokių nuotraukų nerado. Išėję laukan dar paspardė tas kalades ant kiemo ir nieko nepešę keikdamiesi nuėjo per laukus.

Tauragėje šiuo metu tebegyvenantis partizanų fotografas Jonas Osgirdas daugelį partizanų neigiamų iki šių dienų išlaikė stalo kijoje: išgręžęs ją, ten sudėjo neigiamus ir kietai užkalė mediniu kamščiu.

Krekenavoje gyveno garsus fotografas Tadas Bajarūnas, kuris pokario metais pagal sribų bei rusų enkavedistų užsakymus fotografuodavo nušautus atvežtus iš miškų ir patiestus ant gatvės partizanus. Nors čekistai ypatingai kontroliavo fotografo Bajarūno darbą, neigiamus

pasiimdavo kartu su nuotraukomis, nepalikdavo, kad fotografas nepasidarytų sau kopijų, bet jo sūnus Vytautas keliolika tokių nuotraukų vis dėlto smarkiai rizikuodamas sugebėjo pasilikti ir išsaugoti iki šių dienų. Jeigu apie tai būtų sužinoję Krekenavos enkavedistai, vargu ar Vytautas būtų išvengęs Sibiro.

Prasidėjus Atgimimui, partizanų nuotraukų rinkėjų, tokių kaip aš, atsirado ir daugiau. Jonaviškis Vaclovas Janušis labai plačiai važinėjo po Raguvos, Traupio, Miežiškių, Ukmergės ir Panevėžio rajonų apylinkes, rinko iš žmonių išsaugotas partizanų nuotraukas, po to jas kopijavo, didino ir darė iš storo kartono sulankstomas planšetes, į jas pridėjęs partizanų nuotraukų, vežiojo po minėtų rajonų apylinkes ir ten žmonių suėjimuose, sąjūdiečių susirinkimuose, įvairiuose mitinguose iškabinėdavo ant sienų ir taip viešai demonstruodavo žmonėms. Tuo metu tai buvo gana sėkmingas susipažinimas su partizanų fotografijomis, nes naujos kartos jaunimas, o ir didžioji dalis vyresniųjų, nebuvo matę nei partizanų, nei tokių nuotraukų. Žmonėms tai buvo didžiulis efektas. Janušis tokiu būdu viešai ir atvirai demonstravo žmonėms, kad buvo Lietuvoje karta, kuri išdrįso mesti ginkluotą iššūkį nekviestiems okupantams. Pamenu, Raguvos kultūros namų salėje vos tilpo visi susirinkusieji, ant sienų – didžiulės partizanų nuotraukos, senos močiutės eina ir žiūri, viena atpažįsta savo brolių, kita pažįstamą, gulintį nukankintą prie Raguvos stribino. Verkia, daugelio akyse matyti ašaros. Kokie skaudūs prisiminimai atgyja, kokia žmonių kančia dvelkia iš tų nuotraukų. Iškart pasijuto, kad 50-ties metų okupacija paliko gilų pėdsaką tautos žmonių sielose. Už tokį atvirą ir viešą partizanų nuotraukų demonstravimą tada Janušį daugelis įtarė esant KGB siųstu žmogumi, ne visi juo pasitikėjo, manė kad jis – provokatorius, nes tuomet ėjo dar tik 1989-ieji metai. Viena blogai Janušis padarė, kad rinkdamas nuotraukas jų neidentifikavo, neaprašė ir daugelio jų nebegražino tiems, iš kurių buvo paėmęs.

Partizanus daugiausia fotografuodavo jų ryšininkai, rėmėjai arba šiaip artimi ir patikimi žmonės. Kiek apie fotografavimą teko girdėti pasakojimų iš pačių partizanų lūpų, paprastai partizanai, vengdami į būrį atsivesti pašalinį žmogų, fotoaparataž dažniausiai pasiskolindavo ir patys fotografuodavosi, paskui atiduodavo ryškinti juosatas ir daryti nuotraukas. Fotografijas partizanai dažniausiai nešiodavosi su savimi, jiems žuvus – pasiimdavo čekistai. Todėl kiti savo nuotraukas palikdavo saugoti pas artimus, patikimus žmones.

Pandėlio apylinkėse Pilėnų tėvūnijos Trimito būrio vadas Jonas Baltušis-*Trimitas*, 1955 metų vasarą ėjo nuo Panemunio per Kučgalį aplankyti savo motinos, kuri tuo metu gyveno Buivėnų kaime, Pandėlio valsčiuje. Tarsi ką blogo nujausdamas, Kučgalyje užsuko pas mažai pažįstamus žmones Paliulionius pailsėti ir pasiteirauti, ar apylinkėje nepastebėjo vaikščiojančių stribų ar rusų NKVD kareivių. Pernakvojo, o ryte išeidamas iš plan-

šetės išsiėmė nemažą pluoštelį (apie 80 vnt.) nuotraukų ir paliko jas namų šeimininkei Janinai Januševičiūtei-Paliulionienei. Kitą dieną Baltušis buvo išduotas KGB agento ir suimtas, o vėliau teistas ir sušaudytas. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kai lankiausi pas Paliulionius Kučgalyje ir užrašinėčiau jų prisiminimus, tas nuotraukas Paliulionienė ištraukė iš už pečiaus, atnešė ir padėjo ant stalo. Suprasdama, kad jas galėsiu tinkamai panaudoti, geranoriškai jas man atidavė. Jei ne ši drašis kaimo moterėlė, šiandien tų fotografijų neturėtume nei mano išleistose knygose, nei Genocido centro išleistuose albumuose. Šiose nuotraukose buvo įsiamžinę visi Pilėnų tėvūnijos partizanai, pas juos atvykę svečiai iš Vyčio, Algimanto apygardų, ne vienoje jų įsiamžinęs garsus poetas, partizaninės spaudos leidėjas biržietis mokytojas Bronius Krivickas-*Vilnius*, daugelis kitų to meto Pandėlio, Panemunio, Kvetkų, Papilio, Biržų, Kupreliščio apylinkių partizanų.

Nemažai (apie 150 vnt.) Panevėžio Žaliosios girios nuotraukų taip pat Atgimimo metais visai atsitiktinai pateko į mano rankas. Kartu su nuotraukomis buvo išlaikyti ir visi negatyvai, iš kurių vėliau fotomenininkas Stanislovas Bagdonavičius buvo padaręs gana geras parodines nuotraukas ir kurias, kiek man žinoma, demonstravo ne vien Lietuvoje, bet ir Amerikoje. Šių nuotraukų (negatyvai 6x6 ir 6x9) autorius – Žaliosios girios partizanas Antanas Žygas-*Aptiekorius*. Vėliau jis buvo suimtas, nuteistas ir sušaudytas. Kaip žinoma, jis, baigiantis karui, pasitraukė į Vokietiją, ten mokėsi ir, baigęs Abvero žvalgybos mokyklą, desantu 1945 m. buvo permestas į rusų okupuotos Lietuvos teritoriją – Panevėžio apylinkes. Su gana didele ginkluote iš Vokietijos atsigabeno ir plačiauostį fotoaparata. Iš esamų nuotraukų galima spręsti, kad Žygas ne tik kitus mėgo fotografuoti, bet ir pats fotografuodavosi. Kas antroje nuotraukoje jis įsiamžinęs vienas ir su kovos bendražygiais, ginkluotas ir be ginklo. Šios nuotraukos taip pat labai gausiai papildė mano leidžiamų knygų „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“ tomus.

Gana įdomiai susiklostė Kupiškio apylinkių Pašepečio partizanų būrio nuotraukų, kurias fotografavo ir darė buvęs šio būrio ryšininkas ir rėmėjas Kazys Juknevičius, likimas. Šis žmogus, turėjęs auksines rankas, statė partizanams bunkerius, darė slėptuves, buvo vienas iš pagrindinių Pašepečio būrio partizanų tiekėjų, tais laikais jau turėjęs motociklą, juo vežiojęs partizanų vadus į įvairius sąskrydžius ir pats, kaip ryšininkas, motociklu daug partizanų būrių apkeliavęs, kol pagaliau buvo išduotas ir įkliuvo į čekistų nagus.

1990 m. užrašinėdamas Kazio Juknevičiaus prisiminimus, paklausiau, ar jis nežino, kur dar galėtų būti užsilikusių partizanų nuotraukų. Prieš tai jis buvo minėjęs, kad pats turėjo fotoaparata „Moskva-5“ ir juo fotografuodavo partizanus. Čia Juknevičiaus suklyso ir kiek pagalvojęs pasakė, kad nuvažiuočiau į Šepeta, ten dar turėtų

stovėti durpių kraiko fabrikėlis. Tame fabrikėlyje, lipant laiptais į antrą aukštą, dešinės pusės turėklo apačioje, yra paslėptos Pašepečio būrio partizanų nuotraukos su negatyvais ir užkaltos mediniu kamščiu. Jis palydėti nebeturįs sveikatos, bet Šepetoje gyvenantis buvęs partizanas Albertas Apšega-*Raišys* žino tą fabrikėlį, galės parodyti.

Ilgai nelaukęs, jau kitą dieną susikroviau reikiama aparatūra polkalbiui su Apšega ir išdūmiau į Šepetą. Nuvažiavęs prisistačiau esąs partizanų prisiminimų užrašinėtojas, paaiškinau, kad ruošiuosi išleisti partizanų prisiminimus atskira knyga. Nelabai džiaugsmingai sutiko mane buvęs partizanas, ir į vidų nenorėjo kviešti nelaukto svečio, bet, kiek patripinęs ant laiptų, paprašė užėti. Pirmiausia pasakiau, kad norėčiau užrašyti jo prisiminimus, tačiau Apšega kategoriškai atsisakė šia tema kalbėtis. Tepasakė, kad per daug nukentėjęs nuo okupantų – trys broliai miške žuvę, o ir pats tik per plauką gyvas likęs. Turėjau atsivežęs vieną į mano rankas patekusią nuotrauką, kurioje buvo ir pats Albertas. Jis tą nuotrauką paėmęs ilgai vartė rankose, po to nuėjo į kitą kambarį ir iš ten atsinešė gal kokias penkias nuotraukas. Supratau, kad tai jo būrio fotografijos, viena tokia pat, kaip ir manoji. Pats būdamas fotografas, iškart supratau, kad tos nuotraukos darytos siaurajuosčiu didintuvu iš plačių (6x6) negatyvų, nes nuotraukų pakraščiuose – šviesūs ratilai, nėra vaizdo ryškumo. Paklaustas, iš kur tas nuotraukas gavęs, jis atsakė, kad vienas medžiotojas Kupiškyje turėjęs negatyvus ir padaręs. Rimtai susidomėjęs tomis nuotraukomis, paklausiau, kas tas žmogus. Apšega ir šį kartą liko nesukalbamas, kategoriškai atsisakė pasakyti to žmogaus pavardę ir adresą. Tik išimčiau jam gal ir netyčia išsprūdusį žodį – medžiotojas. Dar paklausiau ir apie durpių kraiko fabrikėlį, ar neparodytų, kur jis yra. Šis tik nusikvatojo sakydamas, jog tas fabrikėlis dar 1967 metais sudegė iki pat pamatų, ta vieta dabar dilgėm užžėlusi.

Labai nusiminiau, bet ką darysi, laiko jau nebesugrąžinsi atgal. Atsisveikinau su partizanu Albertu Apšega ir patraukiau į Kupiškį pas vieną seną pažįstamą su viltimi, gal jis ką nors žinos apie medžiotoją. Nuojauta neapvytlė. Šis iškart pasakė, su koku medžiotoju artimai bendrauja Apšega, bet jie įtaria, kad tas medžiotojas gali būti Apšegai pristatytas Kupiškio KGB, ir seka jį.

Taigi – jau žinau žmogų, jo pavardę, adresą, tad, metęs į šalį visas dvejonas, dar tą pačią dieną nuvykau pas minėtą žmogų. Prisistačiau, paaiškinau, kad renku medžiagą apie pokarį, kad ką tik lankiausi pas jam gerai pažįstamą partizaną Apšegą, kuris man nurodė kreiptis į jį ir pasakė, kad šis turįs jo būrio nuotraukų, tad gal leisias jas nusikopijuoti. Per savaitę pažadėjau grąžinti. Iš pradžių žmogus sutriko, taip netikėtai užkluptas nepažįstamo žmogaus, bet, matyt, šį kartą pataikiau labai tiksliai, kad jam net nekilo jokių abejonių. Tik nustebo: Apšega prašęs niekam nesakyti, o dabar pats žmogų atsiuntė.

Panevėžio Žaliosios girios partizanai. Fotografavo partizanas Antanas Žygas-Aptiekorius.

Panevėžio Žaliosios girios partizanai Antanas Gabrys-Klajūnas ir Jonas Žeimys-Bitinas, Laimutis. Fotografavo partizanas Antanas Žygas-Aptiekorius.

Aš jį nuraminau, ir jis nuėjo į kambarį atnešti nuotraukų. Tada bijojau tik vieno, kad nepaskambintų Apšegai ir nepasiteirautų apie mano apsilankymą. Bet labai greitai jis grįžo su nedideliu pakučiu laikraštinio popieriaus, kuriame buvo įvyniota apie 70 nuostabiai gerai išsilaikiusių plačiajuosčių negatyvų. Kai negatyvus jau laikiau savo rankose, kilo didelis noras sužinoti, kokiais keliais jie pateko pas šį žmogų. Tuomet jis ėmė pasakoti, kad kai sudegė Šepetos durpių kraiko fabrikėlis, valdžia gyventojams leido rinktis išlikusią medieną malkoms ir vežtis į namus. Tuos apdegusius sienojus vežėsi ir jis. Senų pjuvenų krūvoje pastebėjo gerai špagatu suvyniotą ryšulėlį. Apsidairė, ar niekas nestebi, paėmė jį ir įsidėjo į kišenę. Tikėjosi, kad ten bus kokie nors pinigai, bet, kai grįžęs į namus tą ryšulėlį išvyniojo, pasipylė nuotraukos ir atskirai dar supakuoti negatyvai – juostos. Vėliau bandęs iš tų negatyvų daryti nuotraukas, bet plačiajuosčio didintuvo neturėjęs, o su siaurajuosčiu nelabai pavykę. Sulyginęs buvusias nuotraukas su padarytomis, suprato, kad tai tų nuotraukų negatyvai. Tose fotografijose atpažinęs Albertą Apšegą, stovintį ginkluotą su kitais vyrais. Tada supratęs, kad tai Apšegos būrio partizanai ir nusprendė nuvešti jam parodyti, manė pradžiugins žmogų. Apšega neseniai buvo grįžęs iš Rusijos legerių ir Šepetos katilinėje dirbo kūriku. Nuvežė tik nuotraukas, negatyvus pasiliko, kažkokia nematoma ranka sulaikė. Apšega kaip tik tuo metu buvo katilinėje, paėmęs nuotraukas vartė, žiūrėjo ilgai į kiekvieną, po to priėjo arčiau pakuros, dar kartą pažiūrėjo – buvo labai susijaudinęs, nubraukė nuo veido ašarą ir pasakė: „Aš kentėjau, tėvai kentėjo, broliai kentėjo, nebenoriu, kad kas nors dar kentėtų“, – ir visas šitas nuotraukas sviedė į pakurą. Visa laimė, kad negatyvai buvo likę to žmogaus namuose.

Gavęs negatyvus, parodžiau juos fotografui Stanislovui Bagdonavičiui, šis iš jų padarė nuotraukas, keliolika jų patalpinau savo išleistose knygoose šalia Pašepėčio partizanų bei jų ryšininkų publikuotų prisiminimų, o atsirinkęs pačias geriausias, Bagdonavičius pasidarė parodinius variantus.

Tačiau šitų negatyvų istorija tuo dar nesibaigė. Po kelerių metų, kai 1996-aisiais išėjo mano pirmoji knyga „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“ ir kai dalį šitų knygoje patalpintų nuotraukų išvydo Kazys Juknevičius, primygtinai prašė, skambindavo telefonu beveik kiekvieną dieną, kad aš jam atvežčiau šių nuotraukų negatyvus. Sutarėm kaip tikri partizanai, kad tuos negatyvus aš dar kartą pasiskolinasiu, Juknevičius pasidarys iš jų nuotraukas, o negatyvus per mėnesį gražinsim. Žmogus, kartą manimi patikėjęs, ir šįkart pasitikėjo, atidavė negatyvus, o aš juos atvežęs perdaviau Juknevičiui. Šis negatyvus paėmė, įdėjo į spintą, užrakino ir pasakė, jog daugiau jų niekas nematys – jie liksią jo žinioje.

Pasijutau tarsi mazgote per veidą gavęs. Jis pastebėjęs, kad likau šokiruotas tokio netikėto akibroko, pasiūlė man stiklėlį kažkokios savos

Vytauto apygardos partizanų grupė, ginkluota įvairių modelių lengvaisiais kulkosvaidžiais.

gamybos trauktinės, bet aš griežtai atsisakiau, pakilau ir išėjau net sudie nepasakęs. Širdyje likau smarkiai apviltas ir pažemintas. Ką dabar pasakyti anam žmogui? O pasakyti reikės. Argi jis bepatikės manimi? Nesu pratau, kaip toks žmogus, kaip Kazys Juknevičius, galėjo taip negarbingai pasielgti.

Po savaitės vėl nuvažiavau pas negatyvus skolinusį žmogų ir viską jam papasakojau. Žinoma, nusiminė žmogus, bet tada gal ne tiek dėl pačių negatyvų, kiek dėl tokio negražaus ir negarbingo poelgio.

Dažnai sakydavau, kad yra likimas ir nuo jo nepabėgsi. Po kelerių metų paskambino man Panevėžio politinių kalinių bendrijos pirmininkė Antanina Valeikienė ir paklausė, ar man kartais nebūtų reikalingi negatyvai, kuriuose, atrodo, yra nufotografuoti partizanai. Pas juos buvo atėjęs žmogus ir jiems pasiūlęs juos, nes miręs jo giminaitis, turėjęs tuos negatyvus, dabar jie tvarko butą ir norėtų atsikratyti visomis šiukšlėmis. Aš iškart sutikau juos priimti. Atneša moteris man tuos negatyvus, matau – tie patys, kuriuos man kažkada „areštavo“ dabar jau a. a. Kazimieras Juknevičius. Pasirodo, tai jis iškeliavo į amžinąją Dievo karalystę, o negatyvai per gerų žmonių rankas sugrįžo atgal pas mane. Tai tik viena tokia paini ir įdomi partizanų nuotraukų išlikimo istorija, į kurią atsitiktinai buvau įpintas ir aš.

Partizanų nuotraukų yra išlikę gana nemažai. Kiek man teko važinėti po Lietuvą renkant partizanų prisiminimus, beveik kiekviename krašte pas žmones tokių nuotraukų rasdavau, nors labai daug jų sunaikino

jau paskutiniaisiais laisvės kovų dešimtmečio metais, bijodami, kad jų krautų metu nerastų sribai arba rusų enkavedistai – už tai grėsė Sibiru arba kitais nemalonumais. Buvęs partizanas raguvietis Juozas Tribušauskas yra pasakojęs, kad jo buvusi ryšininkė, jau jam grįžus iš lagerio 1967 metais, sumetė į krosnį ir sudegino apie šimtą partizanų nuotraukų, nors, tiesa, raguviečių partizanų nuotraukų, t. y. Mykolo Dobrovolskio vadovaujamo būrio, dar pačių pirmųjų 1946 m. gana įdomių apie 20 nuotraukų išliko pas kitus žmones ir pateko į mano asmeninį archyvą. Jos irgi buvo publikuotos mano išleistose knygosė.

Panevėžyje pokario metais vienas iš žymesnių partizanų fotografų buvo Jonas Cibulskis. Apie šį fotografą yra kažkiek aprašyta ir mano išleistose knygosė Prano Dobrovolskio-*Karvelio*², Aldonos Venckūnaitės³ ir Ksaveros Lapavičiūtės-Mieliauskiėnės-*Rūtos*⁴ prisiminimuosė. Aš šio žmogaus asmeniškai nepažinojau. Iš to, ką teko išgirsti iš jį pažinojusių žmonių, ir to, ką teko rasti ir skaityti KGB archyvuiniuosė dokumentuose, galima daryti išvadą, kad tai buvo kontraversiška asmenybė, bet, matyt, neturėjusi kito pasirinkimo. Pradžioje jis įsitraukė į rezistencinę veiklą ir priklausė Žaliosios girios partizanų vadų S. Kulio-*Briedžio* ir J. Šomkos-*Čerčilio* sukurtai ir Panevėžio mieste veikusiai partizanų palaikančiai organizacijai⁵, o vėliau, kaip matyti iš minėtų žmonių prisiminimų, sąmoningai ar nesąmoningai pasitarnavo ir savo priešams. Šiandiena negaliu pasakyti, ar yra pas ką nors išlikusi bent viena Cibulskio daryta partizanų nuotrauka.

Vyčio apygardos partizanų nuotraukų nemažai išsaugojo Levaniškių kaime gyvenanti partizanų ryšininkė Emilija Mincaitė. Ji nuotraukas daugelį metų slėpė žemėse užkastame metaliniame bidone. Tame pačiame Levaniškių kaime, Birbilų sodyboje, nemažai partizanų nuotraukų buvo sudėta į stiklainį ir užkasta sode po obelīm, bet ar nuo šalčio, ar žemę kasinėjant stiklainis sudužo ir jame jau nuotraukos sugedo nebeatpažįstamai. Jurgelionyse (Ukmergės r.) nemažai Žaibo būrio nuotraukų buvo paslėpta pas Tamošiūnus, bet jų jau irgi neliko – sugrauzė pelės. Levaniškių kaime Juozakėnas turėjęs fotoaparatai ir fotografuodavęs partizanus. Traupyje Kuprio, Žygaudo partizanų būrių nuotraukas, įvyniojusi tarp skudurų,

² *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. 4, sudarė R. Kaunietis, Vilnius, 2004, p. 236.

³ Ten pat, p. 245.

⁴ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. 1, sudarė R. Kaunietis, Vilnius, 1996, p. 380.

⁵ *Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA)*, f. K-1, ap. 45, b. 401: agentūrinė byla VOSTOK, nr. 21, t. 8, l. 72 (1953 02 likviduotas rezervistų rajonas, veikęs Panevėžyje, vadovaujamas Kęstučio Diržio-*Kudirkos*. Suimti iš viso 29 asmenys. Aušros rajono vadovybė: RjŠV Jonas Cibulskis-*Maironis*, RjŽvSKV – Petras Krupickas-*Vištelis*. Aušros rajoną įkūrė St. Kulyš ir J. Šomka).

Vyčio apygardos Tankisto ir Vyganto būrio partizanai. Fotografavo buvęs Taujėnų gimnazijos mokytojas Algirdas Čeponis-*Aitvaras*.

iki Atgimimo išlaikė Julė Radzevičienė, vėliau šias nuotraukas atidavė Anykščiuose gyvenančiam Eligijui Smetonai. Vyčio apygardos Antano Žilio-Žaibo būrio partizanus fotografuodavo Vytautas Bujokas iš Balelių kaimo, Ukmergės rajono (g. 1919 m.). Vėliau, slapstydamasis nuo persekiojimo, jis išvyko gyventi į Druskininkus, o dar po kelerių metų persikraustė į Šilutės rajono Jonaičių apylinkės Gaidelių kaimą. Vargu, ar šiuo metu jis dar tebegyvena.

Ukmergės rajone Lietuvos Respublikos prezidento A. Smetonos dvaro sodininkas Taliūnas, gyvenęs Lėne, 1947–1948 m. taip pat fotografavo partizanus, jo kelios darytos nuotraukos išliko ir taip pat pateko į mano asmeninę kolekciją. Jose – Šemežio, Vaclovo Burbulio, Alfonso Smetonos, D. Vaitelio būrių partizanai.

Prie Lėno ežero, už Smetonos dvaro, pas Bižanus, gyveno dar vienas partizanų fotografas – Kazys Vasiliauskas (g. 1920 m. Debikonių k., Panevėžio r.). Jis fotografavo D. Vaitelio būrio partizanus, vėliau buvo suimtas, nuteistas 10 metų lagerio, iš kurio apie 1956 m. grįžo į Lietuvą jau be sveikatos ir netrukus mirė. Žmonės kalbėjo, kad jis buvo siųstas čekistų, dalį padarytų nuotraukų turėjęs atiduoti čekistams, bet jų užduoties nevykdęs, todėl ir buvo suimtas bei nuteistas.

Iš Vadoklių kilęs partizanas Vladas Spurgis-Šaltis (g. 1909 m.) pradžioje fotografavo partizanus be ginklų, vėliau vadai jam leido fotografuoti ir su ginklais. Jis buvo vienas iš pagrindinių Žaibo būrio fotografų, jo darytų nuotraukų pas žmones išliko gana nemažai. Ryšininko Henriko Vanago-*Paparčio* pasakojimu, už Spurgio galvą čekistai

buvo pažadėję dešimt tūkstančių rublių. Spurgis partizanams darydavo ir nuotraukas dokumentams, nes vienu metu Vyčio apygardos partizanams buvo išduodami partizanų pažymėjimai, kuriuose buvo įklijuojama partizano nuotrauka ir įrašomas slapyvardis. Spurgis žuvo 1949 m. liepos 31 d. Alančių kaime.

Kupiškio rajono Salamiesčio apylinkių, arba dar kitaip vadinamo „salamiestėnu“, partizanų būrio vadas, buvęs Lietuvos aviacijos kapitonas Albinas Tindžiulis-*Dėdė*, kilęs iš Gineišių kaimo, Pandėlio apylinkės, buvo didelis mėgėjas fotografuoti, dar nepriklausomoje Lietuvoje įsigijęs tuo metu gana brangų siaurajuostį fotoaparata „Leica“, daug prifotografavęs savo tarnybos draugų, artimųjų, padaręs daug nuotraukų. Jau okupuotoje Lietuvoje, būdamas partizanu, fotografavimo visai atsisakė ir kitiems griežtai draudė fotografuotis iki pat savo žūties 1949 metais. Nuotrauką jis laikė vienu iš pavojingiausių dokumentų, nustatančiu ir įrodančiu partizano, ryšininko ar šiaip partizanams artimo žmogaus tapatybę. Tik pora jo partizanavimo laikų nuotraukų yra išlikę, ir tai fotografuota kito partizano su plačiąjuoste kamera. Tindžiulio „Leica“, kaip dėdės relikviją, šiuo metu tebesaugo jo sūnėnas Rimvydas Tindžiulis, gyvenantis Pandėlio apylinkėje, Gineišių kaime.

Pačias pirmąsias keturias partizanų nuotraukas savo gyvenime pamačiau apie 1975 metus. Gavau jas iš mokytojos Vandos Baltušytės-Vaišvadienės, kuriose buvo įsamžinę su ginklais jos brolis partizanas Jonas Baltušis-*Trimitas*, Romas Styra-*Rėksnys*, Alfonsas Valentėlis-*Bankininkas Vailokaitis* ir Stepas Giedrikas-*Girietis*. Tai buvo Biržų, Pandėlio apylinkių partizanai. Šias nuotraukas aš nutariau perfotografuoti ir jas aprašyti, bet ilgai galvojau, kaip paprasčiau ir aiškiau jas sunumeravus. Iš mažų kalendoriukų iškarpiu skaičius, kuriuos paeiliui dėjau ant nuotraukų kamputyje, taip ateityje ėmiau perfotografuoti šimtus partizanų nuotraukų. Jas aprašęs, gerai supakavau, įliejau į smalą ir su kitais antitarybiniais raštais pakasiau po žeme. Viskas kuo puikiau išsilaikė iki šių dienų. Tokiu būdu susikūriau ir savą partizanų nuotraukų perfotografavimo sistemą. Vėliau, gavęs bet kokią partizanų nuotrauką, ją perfotografuodavau, uždėjęs kamputyje numeriuką eilės tvarka, padarydavau apyrašą ir iškart slėpdavau tik man vienam žinomoje vietoje – reikėjo išlaikyti ir išsaugoti partizanų nuotraukas ir tuo pačiu apsisaugoti pačiam nuo akylai mane sekusių čekistų. Tiesa, kartą buvau įkliuvęs per žioplumą ir neapdairumą.

Jei kas paklaustų, kokiame Panevėžio regione partizanai daugiausiai fotografavosi, galėčiau atsakyti traumpai – to šiandien niekas tiksliai negalėtų pasakyti. Kadangi mėgėjiška fotografija pokario metais labai išpopuliarėjo, atsirado neblogų plačiąjuosčių rusiškų fotokamerų: „Liubitel“, „Liubitel-2“, „Moskva“, „Moskva-3“, „Moskva-5“, „Iskra“ ir t. t. Tai buvo vokiškų fotoaparataų kopijos, jų kainos nebuvo didelės, azartiškas mėgėjas galėjo paaukoti keliasdešimt rublių ir įsigyti sau ir kitiems tais laikais nuo-

Vytauto apygardos Tigro rinktinės *Roko-Vinco* Žaliaduonio būrio partizanai.

Algimanto apygardos partizanas
Albertas Pakenis-Jūreivis.

stabų prietaisą. Kai kas dar nuo vokiečių okupacijos metų turėjo įsigiję jau siaurajuostes „Leicas“, tik iškildavo problema padaryti nuotraukas. Tada kaimuose elektros nubuvo. Jei kas turėjo siaurajuostį didintuvą su 12 voltų lempute, galėjo nuotraukas daryti pasijungęs akumuliatorių. Plačiajuostės kameros buvo tuo patogesnės, kad iš bėdos tiko kontaktiniam nuotraukų spausdinimui, nereikėjo jokio didintuvo, nors tos nuotraukėlės ir nebuvo didelės – 6x6 arba 6x9 cm dydžio, bet vaizdas palyginti išeidavo ryškus ir, pavyzdžiui, keliaujančiam žmogui (partizanui) kišenėje patogus nešiotis.

Išradingesni vyrai neblogas nuotraukas pasidarydavo ir patys iš bet kokio negatyvo bunkeriuose dienos šviesos pagalba, panaudodami tą patį fotoaparata. Tokiu būdu dauginti nuotraukas teko ir man, kai dar gyvenau kaime, apie 1958 metus.

Daugiausia partizanų nuotraukų yra sukaupęs LYA, jų šimtai tebedūla baudžiamosiose ir kitose bylose. Nežinau, ar šiuo metu su jomis kas nors daroma, ar jos perkeliamos į skaitmenines laikmenas. Tą padaryti būtina nedelsiant, nes metai kiti – ir iš tų fotografijų liks tušti pageltę popierėliai, nes kai kurios jau ir dabar smarkiai išblukusios.

Dar daug būtų galima šnekėti ir, manau, ateityje ne kartą bus kalbama apie partizanų nuotraukas, per kurių „malonę“ labai daug mūsų žmonių pateko į Sibiro lagerius, per kurias rusų NKVD, sribynų kameroze žmonės kentėjo nežmoniškas kančias, per kurias seserys išdavė savo brolius, mylimos merginos savo sužadėtinius, per kurias daugelis padėjo savo galvas ant to paties mūsų Tėvynės Laisvės Aukuro.